

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ НАСКРІЗНОГО ВМІННЯ ЧИТАТИ З РОЗУМІННЯМ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НУШ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEVELOPMENT OF CROSS-CUTTING READING COMPREHENSION AND SOCIAL COMPETENCE IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN NUS

У статті досліджено взаємозв'язок навчання читання з розумінням й розвитком соціальної компетентності учнів 5–7 класів НУШ на уроках української мови та літератури. На основі праць сучасних українських і зарубіжних науковців науковців, виокремлюються складники соціальної і читацької компетентності, визначаються шляхи поєднання ресурсів читацької та соціальної компетентності. Описано орієнтири організації читацької діяльності з фокусом на соціальну взаємодію.

У статті репрезентовано результати дослідження готовності педагогів до такої роботи і їхнє ставлення до означених підходів. Результати анкетування вчителів української мови та літератури Житомирської області, яке здійснювалося під час проведення курсів підвищення кваліфікації в КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР, виявили поверхове розуміння педагогами результатів навчання, закладених у Державному стандарті, зокрема в частині соціальної взаємодії і читання з розумінням, водночас оцінюючи методику розвитку читацької компетентності через соціальну взаємодію, учителі відзначають її позитивний вплив на мотивацію учнів до читання, на емоційний стан здобувачів освіти, а також на рівень сприйняття і розуміння ними опрацьованих текстів. Аналіз анкетування учнів 5–7 класів освітніх закладів Житомирщини засвідчив, що спільні дії колективного обговорення, командна генерація ідей, взаємооцінювання позитивно впливають на інтерес до читання, бажання читати і ефективно опрацьовувати тексти для власних потреб.

У статті описано складники діяльності вчителя з дизайну освітньої взаємодії, зокрема формулювання очікуваних результатів (додання учнів до колективного генерування цілей); добір текстів (мнотекстні, динамічні, нелінійні тексти, креолізовані, медіатексти), заохочення до множинності інтерпретацій текстів (вивчення різних ідей, поглядів, досвіду у процесі аналізу); продумування способів взаємодії (учень-учень, учень-тест, учні-вчитель, учнів-автор, учні-герої) та презентування думок (усний захист, есей, розлогі коментарі тощо); планування рефлексії (щодо змісту, діяльності, емоційних станів); створення спільнот, залучених до читання та навколочитацької діяльності (дослідження сучасних трендів у розвитку читацьких спільнот, створення мерчів: закладинок, оверлей, реклами, буктрейлерів, синопсисів, відеорозпаковок тощо).

Організація читацької діяльності з орієнтуванням на розвиток соціальної компетентності, за результатами проведеного дослідження, має позитивний вплив на мотивацію учнів до читання, їхній емоційний стан, залученість до активної і результативної взаємодії.

Ключові слова: читання з розумінням, наскрізне вміння, соціальна компетент-

ність, ресурси соціальної взаємодії дизайн освітньої взаємодії.

The article examines the relationship between teaching thoughtful reading and the development of social competence of pupils in grades 5–7 of the Ukrainian secondary school at the lessons of Ukrainian language and literature.

Based on the works of modern Ukrainian and foreign scholars, the article identifies the components of social and reading competence, defines the ways of combining the resources of reading and social competence. The guidelines for organising reading activities with a focus on social interaction are described.

The article presents the results of a study of teachers of the Ukrainian language and literature of the Zhytomyr region, which was carried out during the in-service training courses at the municipal institution 'Zhytomyr Regional Institute of postgraduate pedagogical education' of the Zhytomyr regional council. The results of the questionnaire revealed a superficial understanding by teachers of the learning outcomes set out in the State Standard, in particular in terms of social interaction and reading with understanding, while evaluating the methodology of developing reading competence through social interaction, teachers note its positive impact on students' motivation to read, their emotional state, as well as the level of perception and understanding of texts. The analysis of the questionnaire survey of pupils in grades 5–7 of experimental classes of educational institutions of Zhytomyr region showed that joint actions such as collective discussion, team generation of ideas, mutual evaluation have a positive impact on the interest in reading, the desire to read and effectively process texts for their own needs.

The article describes the components of the teacher's activity in the design of educational interaction, in particular, the formulation of expected results (involving students in the collective generation of goals); selection of texts (multiple, dynamic, non-linear texts, creolised, media texts), encouragement of multiple interpretations of texts (studying different ideas, views, experiences in the process of analysis); Thinking through ways of interaction (student-student, student-test, student-teacher, student-author, student-heroes) and presenting opinions (oral defence, essays, extensive comments, etc.); planning reflection (on content, activities, emotional states); creating communities involved in reading and reading-related activities (researching current trends in the development of reading communities, creating merchandise bookmarks, overlays, advertisements, book trailers, synopses, video unboxings, etc.)

The organisation of reading activities with a focus on the development of social competence, according to the results of the study, has a positive impact on students' motivation to read, their emotional state, and their involvement in active and effective interaction.

Key words: reading with understanding, cross-cutting skill, social competence, social interaction resources, design of educational interaction.

УДК 373.3/5.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/87.18>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шуневич О.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри методики викладання
навчальних предметів
Комунального закладу
«Житомирський обласний інститут
посвідчення педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Після оприлюднення результатів моніторингового дослідження PISA-2022 позначилися дослідження способів розвитку читацької компетентності в учнів 5-7 класів, а також подолання освітніх втрат у цьому напрямку.

Одним із шляхів підвищення ефективності цього процесу є поєднання розвитку наскрізного вміння читати з розумінням і соціальної компетентності учнів, яка прописана як ключова (поряд із громадянською) у Державному стандарті повної загальної середньої освіти і визначається як особистісні якості толерантності, виявлення поваги до інших, дбайливого ставлення до особистого й соціального здоров'я; а також особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів, що виявляється в уміннях конструктивно співпрацювати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях; здатності дослухатися до внутрішніх потреб, розумінні особливостей спілкування в різних спільнотах; спроможності діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [1].

Як стверджує Андреас Шляйхер «Добробут суспільства все більше залежить від уміння людей діяти колективно. Тому школи мають допомагати учням усвідомити плюралізм сучасного життя. А для цього треба вчити їх співпрацювати, а також винагороджувати цю співпрацю й індивідуальні навчальні успіхи – тоді учні зможуть мислити самостійно й діяти заради інших і спільно з іншими» [2], з огляду на це важливо, щоб і наскрізні вміння, які лежать в основі обов'язкових результатів навчання, формувались в умовах співпраці й соціальної взаємодії.

Одним з наскрізних умінь, яке лежить в основі більшості груп результатів (робота з інформацією, письмова взаємодія, дослідження мовлення) мовно-літературної галузі є читання з розумінням [1]. Глибинний аналіз попередніх результатів дослідження читацької грамотності 2018 року містить цінні висновки щодо взаємозалежності певних складових соціальної компетентності з розвитком навички читання і з бажанням вчитися загалом. Так, автори звіту стверджують, що учні, які «позитивно ставляться до співпраці й більшою мірою відчують свою приналежність до закладу освіти, показують вищі результати із читання в PISA» [3]. Беручи до уваги ці оприлюднені результати, прогнозуємо, що розвиток соціальної компетентності в процесі читання творів зможе підвищити мотивацію, емоційний стан учнів під час виконання цього виду завдань, а також і покращити загалом результати розвитку читацької компетентності.

Описуючи результати нашого дослідження, окреслимо взаємозв'язок розвитку соціальної компетентності під час навчання учнів 5-7 класів вдумливо читати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна наука має у своєму арсеналі дослідження

різних аспектів формування соціальної компетентності у взаємозв'язку з навчанням читати, зокрема праці, які присвячено соціокультурній складовій розвитку читацьких умінь (Бирюк, О.) [4], в окремих дослідженнях увага акцентується на діалогічній взаємодії учнів з текстом, його автором, героями. (Ніколайчук І., Чепелева Н.) [5; 6]. Це питання також розглядається в межах інтеграції знань, умінь, досвіду, цінностей у процесі читання (Старагіна І.) [7], а також як складник певних технологій навчання, зокрема технології розвитку критичного мислення (Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д., Пометун О.) [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливо також дослідити розвиток соціальної компетентності в процесі залучення учнів до вдумливого читання як до важливого результату навчання мови й літератури.

Метою статті є виокремити складники соціальної і читацької компетентності, визначити шляхи поєднання ресурсів читацької та соціальної компетентності, писати орієнтири організації читацької діяльності з фокусом на соціальну взаємодію, складники діяльності вчителя з дизайну освітньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи дефініцію «соціальна компетентність», ми помітили розбіжності у трактуванні, які пояснюються різними підходами, фокусуванням на певних галузях життєдіяльності людини. Опрацювавши й узагальнивши думки зарубіжних й українських науковців [9–11], вважаємо, що соціальна компетентність – це інтегрована якість особистості, яка включає в себе систему знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів, які дають змогу розв'язувати проблеми у процесі взаємодії з соціумом. Зважаючи на слова К. Топпінга про те, що людина, яка володіє соціальною компетентністю, здатна інтегрувати мислення, почуття та поведінку для досягнення соціальних завдань та результатів, які цінуються в контексті та культурі, що приймає індивід [9], а також на дослідження структури соціальної компетентності Т. Смагіної, зосередимо свою увагу під час навчання учнів читати на таких складниках соціальної компетентності: когнітивний, ціннісний, діяльнісний [10].

Беручи до уваги думку S. Reitz, N. C. Lang про те, що соціальна компетентність тісно пов'язана з емоційним інтелектом, який має особистісну і соціальну складову [11; 12], пропонуємо урахувати у процесі навчання читання і розвитку соціальної компетентності такі концепти: Я (людина, яка є суб'єктом навчання) – Інші (люди, з якими взаємодіє ця особистість) – Текст (дискурс, у який занурюється читач) – Контекст (культурні, історичні, соціальні умови, в яких відбувається взаємодія).

Взаємодія у процесі читання може відбуватися як у реальному часі й просторі (з однокласниками, учителем, батьками тощо), так у просторі й часі, які обумовлені текстом, який читає учень (автор, його сучасники, герої творів тощо).

У цьому контексті варто тримати в полі зору загальний результат навчання мовно-літературної галузі (Державний стандарт), який стосується прочитаного тексту «Сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів та використання її для збагачення власного досвіду», адже в орієнтирах для оцінювання читання передовсім пов'язується з соціальними та емоційними складниками соціальної компетентності [1] .

Беручи до уваги думку Василя Терещенка про те, що «читацька компетентність — здатність особи широко розуміти текст як частину повсякденного життя й навчальної діяльності, шукати нову інформацію, відтворювати та використовувати її, інтерпретувати зміст і формулювати умовиводи, осмислювати й оцінювати зміст і форму тексту» [13], представимо взаємозв'язок навчання вдумливого читання й розвитку соціальної компетентності (Табл. 1).

Діяльність учителя під час дизайну освітньої взаємодії в означеному контексті може мати такі **складники**:

Формулювання очікуваних результатів (учителеві варто спланувати результати, які мають здобути учні на закінчення уроку, сформулювати їх так, щоб були зрозумілими, актуальними, досяжними і конкретними для учнів).

Добір текстів (множинні, динамічні, нелінійні тексти, креолізовані, медіатексти, детальніше можна прочитати в нашому попередньому дослідженні), які мають різні погляди на одну проблему, або можливості для множинності інтерпретацій (вивчення різних ідей, поглядів, досвіду у процесі аналізу).

Продумування способів взаємодії (учень-учень, учень-тест, учні-вчитель, учнів-автор, учні-герої) та презентація думок (усний захист, есей, розлогі коментарі тощо).

Планування рефлексії (щодо змісту, діяльності, емоційних станів).

Створення спільнот, залучених до читання та навколочитацької діяльності (дослідження сучасних трендів у розвитку читацьких спільнот, створення мерчів: закладинок, оверлеїв, реклами, буктрейлерів, синопсисів, відео розпаковок тощо).

У процесі анкетування вчителів української мови та літератури під час курсів підвищення кваліфікації в КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР з'ясувалося, що педагоги в цілому розуміють значущість розвитку соціальної компетентності та навички читання з розумінням, однак зазначають, що бар'єром для системної роботи над ними, є вимоги програми та брак часу. На питання «Чи

є орієнтирами для оцінювання з української мови та літератури соціальна компетентність?», «Чи є орієнтирами для оцінювання з української мови та літератури читання з розумінням?», лише 10% педагогів дали ствердну відповідь на перше запитання і 90 % на друге, що свідчить про поверхове розуміння тих орієнтирів оцінювання, які закладені в Державному стандарті й модельних програмах.

У процесі нашого дослідження учням експериментальних 5- 6 класів НУШ пропонувалися протягом навчального року різні способи залучення до взаємодії під час читання, як от: синхронний колективний пошук сенсів, додавання коментарів (у спільному електронному документі), обговорення й аналіз кількох текстів, спільна візуалізація, презентування ідей, пошук та перевірка інформації за спільно сформульованими цілями, її колективний відбір, рольове обговорення текстів, створення неформальних читацьких спільнот та залучення учнів, обговорення нон-фікшн літератури з різних предметів до тощо. Для роботи було підготовлено добірки різних текстів: 3-4 тексти на одну тему з контраверсійними поглядами (тексти публіцистичного стилю на актуальні, близькі учням теми). Підхід передбачає ведення учнями нотатника, де вони фіксують думки авторів, сильні аргументи, а також власні думки та ідеї стосовно текстів, які з'являються в процесі обговорення. Опишемо один зі способів залучення учнів до читацької взаємодії. Під час першого прочитання тексту учні мають змогу спільно попрацювати на гугл-документі, виділити кольором слова, які «видимі» для них, які «відгукуються», і написати короткий коментар до цих слів. Згодом у групах учні можуть обговорити способи візуалізації опрацьованих текстів, помітити спільне й відмінне, поставити запитання, візуалізувати й представити результати обговорення, згодом спільно згенерувати теми для обговорення, обрати одну й написати розлогі коментарі або есей. Наголошуємо, що тексти учні опрацьовують на кількох уроках у межах вивчення мовних чи літературних тем, які пропонуються в програмі.

Організація читацької діяльності з орієнтуванням на розвиток соціальної компетентності, за результатами проведеного дослідження (опитування педагогів) має позитивний вплив на мотивацію учнів до читання, їхнього емоційного стану, а також на рівень сприйняття і розуміння текстів. Оскільки результати читацької діяльності як командної, так й індивідуальної найкраще побачити під час написання/озвучування власних думок, то вимірювання якості читання відбувалося через запитання з відкритими відповідями, письмові висловлення. Вдалося констатувати, що учні експериментальних класів (ті, які опрацьовували зміст через активну взаємодію, спільну роботу з текстом) виявили значно кращі показники розуміння тексту порівняно з контрольними класами

Таблиця 1

Взаємозв'язок навчання вдумливого читання й розвитку соціальної компетентності учнів 5–7 класів НУШ на уроках української мови та літератури.

Складники соціальної та читацької компетентності	Поєднання ресурсів читацької та соціальної компетентності	Орієнтири для організації читацької діяльності з фокусом на соціальній взаємодії
Когнітивний	Розуміння – прочитаної інформації про основи співпраці, способи розв'язання конфліктів, ресурси і бар'єри соціальної взаємодії, комунікативні стратегії – складників комунікативних ситуацій, комунікативних стратегій, описаних в прочитаних творах – власних емоцій та емоції інших, які виникають у процесі проживання/обговорення комунікативних ситуацій – особливостей міжкультурної комунікації – особливостей писемної комунікації в цифрових спільнотах	– обговорення сучасних публіцистичних медіатекстів, які доступно для учнів розкривають питання комунікації, конфліктології, впливу емоцій на взаємодію – обговорення текстів художньої літератури з акцентом на причинах і наслідках певних стратегій комунікації й вияву емоцій персонажів – обговорення дописів в соціальних мережах на предмет вияву конфліктонесних і консолідуючих маркерів – аналіз кейсів, які демонструють вдалу і невдалу соціальну взаємодію людей в різних спільнотах (реальних та уявних)
Діяльнісний	Здатність – оцінювати емоційні реакції героїв творів, авторів, власні та інших людей у процесі читання та обговорення текстів – характеризувати поведінку та емоції персонажів, коментувати їхні вчинки крізь призму їхніх умінь налагоджувати стосунки – об'єднуватися з іншими учасниками, брати на себе відповідальність та конструювати – робочий процес під час аналізу та інтерпретації прочитаного, позитивно впливати на співрозмовників під час обговорення текстів – відділяти власну думку від думок з прочитаних текстів за допомогою різних способів (парафраз, цитування) – коментувати аргументи, прочитані в кількох джерелах, використовувати прочитану інформацію для спільних проєктів – оцінювати правдивість, достовірність інформації, її актуальність для спільної дії – виокремлювати ознаки маніпулятивного впливу в текстах і будувати аргументовані висловлювання, щоб переконати інших	– спостереження за емоційними реакціями героїв художніх творів, обговорення впливу та наслідків – формулювання коментарів у процесі дискусій щодо доцільності/недоцільності певних емоційних реакцій – формулювання учнями відповіді на позитивний/негативний зворотний зв'язок щодо свого висловлення про прочитане – використання різних способів колективної взаємодії з текстами, коментування думки авторів, додавання коментарів – виділення маркерів маніпулятивного впливу в медіатекстах, пошук інформації з перевірених сайтів – участь у дискусіях, добір інформації з різних джерел – участь в колективній синхронній роботі над текстом (спільний пошук ключових слів, сенсів, резюме) – створення спільних візуалізацій прочитаних текстів, презентація, обговорення.
Ціннісний	Готовність – цінувати власну культуру та поважати інші погляди в процесі інтерпретації текстів, зважати на множинність прочитання в різних соціальних контекстах. – урахувати соціальний і культурний контекст під час інтерпретації текстів – дотримуватися академічної доброчесності, інтерпретуючи тексти – захищати вибір достовірної, надійної, неманіпулятивної інформації для спільних проєктів – обговорювати з іншими власні читацькі вподобання, заохочувати до прочитання художніх, публіцистичних, медіатекстів.	– участь в рольовому обговоренні творів, визначення своєї межі між адаптацією до соціуму й відстоюванням власних цінностей – зміна опції аналізу творів у різних часових, культурних контекстах – пошук інформації для створення спільних проєктів, оцінка достовірності, надійності джерел – участь в неформальних читацьких клубах і віртуальних читацьких спільнотах, залучення інших – презентування прочитаного: художніх текстів, есеїстики, медіатекстів, nonfiksн тощо

(18 % учнів та учениць продемонстрували високий рівень розуміння тексту під час відповідей на запитання відкритого типу, 54 % – достатній рівень), відповіді на запитання, «Коли у тебе найчастіше з'являються власні думки про прочитане?» (одразу в процесі читання 10%, під час виділення ключових слів 30%, у процесі обговорення в класі 50%, під час спільних дій після прочитання тексту 68%), що допомагає тобі читати з більшим

задоволенням (помітки в тексті 30%, заповнення нотатника 20%, обговорення з однокласниками 68%, спільні дії після прочитання тексту 70%), «Які дії з текстом тобі подобається робити найбільше?» (Відповіді учнів: робити спільні гугл-презентації, разом підкреслювати сенсові речення в спільному документі, презентувати за допомогою слів «Цей текст для мене про...», спільно придумувати ідеї для створення мерчів до книги, робити в команді

відео розпаковки). Очевидно, що спільні дії колективне обговорення, командна генерація ідей, взаємооцінювання позитивно впливають на інтерес до читання, бажання читати і ефективно опрацювати тексти для власних потреб.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що результати дослідження підтверджують взаємозв'язок між залученням учнів до соціальної взаємодії і покращенням процесу навчання учнів читати з розумінням. Водночас важливою є організація підтримки розвитку педагогів, яка допоможе поглиблювати розуміння результатів навчання, заснованих на наскрізних умінь, знаходили точки перетину предметних і ключових компетентностей, опановувати інструменти і техніки соціальної взаємодії під час формування наскрізного вміння читати з розумінням. Перспективами подальших досліджень може бути вивчення готовності педагогів до створення простору соціальної взаємодії в процесі навчання учнів працювати з різними видами текстів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 21.08.2025).
2. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2018. 296 с. . URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf> (дата звернення: 21.08.2025).
3. PISA-2018: Україна в центрі уваги. Співпраця між учнями та відчуття приналежності до закладу освіти: чи сприяє це успішності? 2020. Вересень. Вип. 5. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/PISA-2018_UKRinFocus_5_September_2020.pdf (дата звернення: 21.08.2025).
4. Бирюк О. В. Методичні передумови формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів при навчанні читання іноземних текстів. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2007. № 48. С. 26–30.
5. Ніколайчук І. О. Читацька компетентність як фактор взаємодії з художнім текстом. *Психолінгвістика*. 2009. № 3. 69–76.
6. Чепелева Н. Технології читання : посібник. Київ : СПД ФОП Главник, 2004.
7. Старагіна І. П., Терещенко В. М., Панченков А. О. Нова українська школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання : навч.-метод. посіб. Харків : Соняшник, 2020. 176 с.
8. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ : Плеяди, 2008. 220 с.
9. Topping K. Promoting Social Competence Resources. URL: <https://discovery.dundee.ac.uk/en/publications/promoting-social-competence-resources> (дата звернення: 21.08.2025).
10. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 50. С. 138–142.
11. Reitz S. Improving social competence via E-learning. *The example of human rights education*. Frankfurt : Lang, Peter, GmbH, 2012.
12. Lang N. C. Group work practice to advance social competence: A specialized methodology for social work. New York : Columbia University Press, 2010.
13. Терещенко В. Оцінювання читацької компетентності випускників початкової школи: про що говорять дані другого циклу моніторингу. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/ZZMYAPO_Tereshhenko.pdf (дата звернення: 21.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.10.2025
Дата публікації: 20.11.2025